

LEGISLAȚIE ȘCOLARĂ ÎN PERIOADA DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR (1867-1918)

CONSTANTIN BĂJENARU

Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat” Făgăraș
bjnrcosti@yahoo.com

Cuvinte cheie: legislație, școală, dualism, maghiarizare, reorganizare

Keywords: legislation, school, dualism, magyarization, reorganization

Edificiul complex al culturii naționale românești transilvănene s-a susținut, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele două decenii ale celui următor, prin două instituții importante – Biserica și Școala. Dacă Biserica a jucat un rol considerabil în istoria și viața românilor ardeleni, sub toate aspectele, Școala a constituit principala componentă a vieții culturale, având menirea esențială de a lumina poporul, în greaua și lungă luptă pentru libertate și afirmare națională.

Încheierea compromisului dualist austro-ungar a inaugurat o perioadă dificilă și pentru școlile românești din Transilvania, guvernele maghiare încercând, rând pe rând, dezrădăcinarea spirituală a românilor. Dualismul aducea cu sine și imediata reorganizare, pe baze noi, a învățământului primar, potrivit intereselor statului dualist. Procesului educațional i s-a acordat o foarte mare atenție, fiind privit ca cel mai bun mijloc de maghiarizare, acest plan fiind pus în aplicare mai ales din anul 1879. Școala a devenit o ținută predilectă a guvernelor maghiare, nemaifiind privită ca având rolul doar de a forma cetățeni loiali, în trendul general european, ci și buni maghiari.

Edificiul complex al culturii naționale românești transilvănene s-a susținut, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele două decenii ale celui următor, prin două instituții importante – Biserica și Școala. Dacă Biserica a jucat un rol considerabil în istoria și viața românilor ardeleni, sub toate aspectele, Școala a constituit principala componentă a vieții culturale, având menirea esențială de a lumina poporul, în greaua și lungă luptă pentru libertate și afirmare națională. Acesta este motivul pentru care vom încerca să trasăm liniile directoare ale legislației maghiare în domeniu, punctând prevederile care au avut impact major asupra procesului educațional, în special confesional românesc.

Încheierea compromisului dualist austro-ungar a inaugurat o perioadă dificilă și pentru școlile românești din Transilvania, guvernele maghiare încercând, rând pe rând, dezrădăcinarea spirituală a românilor. La scurt timp după încheierea pactului, guvernul maghiar a emis o serie de legi care urmăreau întărirea dominației națiunii maghiare asupra celorlalte. Însăși Legea naționalităților din 1868 promulga, din punct de vedere politic, existența unei singure națiuni în Ungaria, adică „națiunea maghiară, unitară”, toate celelalte fiind considerate „națiuni politice maghiare ale cetățenilor de diferite limbi”.

Dualismul aducea cu sine și imediata reorganizare, pe baze noi, a învățământului primar, potrivit intereselor statului dualist. Procesului educațional i s-a acordat o foarte mare atenție, fiind privit ca cel mai bun mijloc de maghiarizare, acest plan fiind pus în aplicare mai ales din anul 1879.

Un prim pas legislativ s-a realizat prin reforma școlară a ministrului maghiar al cultelor și instrucțiunii publice, baronul József Eötvös, care și-a găsit expresia în

Articolul de lege numărul XXXVIII din 1868, votat de Parlamentul de la Budapesta la 7 decembrie, același an, lege care, totuși, a pus bazele învățământului modern din Transilvania. József Eötvös, deși adept al liberalismului, a rămas un fervent sprijinitor al catolicismului și prin urmare legea sa a constituit un compromis între pretențiile confesiunilor de menținere a autonomiei lor bisericești și culturale, pe de o parte, și exigențele statului modern, pe de altă parte.

Articolul de lege cuprindea nouă capitole, cu 148 de articole, în care erau cuprinse prevederi referitoare la: obligativitatea și libertatea învățământului; modalitățile de înființare a școlilor primare; școlile confesionale; școlile primare înființate de persoane private sau de asociații; școlile comunale (populare, superioare, cetățenești); școlile primare de stat; școlile secundare - seminariile pedagogice; autoritățile școlare; învățători¹.

Formal, legea recunoștea egala îndreptățire a naționalităților regatului și libera alegere a limbii de predare (cf. § 58 și 80), având, din acest punct de vedere, un caracter liberal, aceasta răspunzând intereselor burgheziei maghiare de a-și întări pozițiile politice și economice față de nobilimea conservatoare. Paragraful 58 dispunea clar că „fiecare elev să-și primească instrucțiunea în limba maternă, încât această limbă e una din limbile obișnuite în comună”².

Cu toate acestea, dacă limba de predare și programa analitică/școlară („planul de învățământ”) erau stabilite de către susținătorii școlilor, era impusă condiția ca cei din urmă să introducă în programă materiile hotărâte de stat.

Articolul de lege din 1868 prevedea organizarea învățământului de toate gradele pe baza a două principii fundamentale – obligativitatea acestuia și libertatea elevilor de a urma orice școală. În cazul învățământului primar, se menționa că școli publice „pentru instrucție populară se pot înființa și susține [...] atât prin confesiunile din patrie, cât și prin societăți private, comunități și prin stat”³. Institute populare de învățământ erau considerate școlile elementare, școlile superioare, cele cetățenești și preparandiile sau seminariile pedagogice. Toate acestea puteau fi înființate și susținute de diferitele confesiuni ale statului, de asociații, de persoane private, de comune sau de către stat.

Legea declara pentru toți cetățenii obligativitatea învățământului primar de la 6 la 15 ani – „cursul de toate zilele” (pentru copiii între 6-12 ani) și „cursul de repetiție” (pentru cei între 12-15 ani) –, iar în ceea ce privea școlile confesionale române, autoritatea bisericii era garantată constituțional, prin articolul IX, cu excepția dreptului de supremă inspecțiune pe care îl avea statul⁴.

Articolul de lege mai impunea învățătorilor o pregătire de specialitate, fixa durata anului școlar, prescria obiectele de studiu, stabilea cerințele pe care trebuiau să le îndeplinească localurile de școală ș.a.⁵.

Confesiunile erau îndreptățite să înființeze școli în comunitățile lor, pe propria cheltuială, având dreptul să stabilească salariul dascălilor și să aprobe manualele după care se realiza procesul pedagogic. I se acorda și statului dreptul, în anumite limite, de a inspecta școlile confesionale, în ideea impunerii unei educații unitare.

În principiu, preoții erau cei care alegeau învățătorii școlilor confesionale, le fixau salariul, hotărau asupra manualelor ce urmau a fi folosite, asupra sistemului de

¹ Pentru detalii, vezi Brusanowski 2010, p. 214-222.

² *Unirea* 1900, p. 233.

³ *Telegraful Român* 1869, p. 3.

⁴ Sima 1915, p. 18.

⁵ Retegan 1994, p. 15.

învățământ, dar cu respectarea celorlalte prevederi ale legii, în special cele referitoare la construirea edificiilor școlare și la separarea fetelor de băieți. Ca regulă generală, în toate școlile confesionale procesul pedagogic trebuia să se realizeze conform următoarelor obiecte de învățământ: învățătura religioasă și morală; scrisul și cititul; aritmetica și cunoașterea unităților de măsură ale țării; noțiuni de limbă; fizică și istorie naturală; geografia și istoria patriei; câteva noțiuni elementare privind agricultura, în special grădinăritul; drepturile și îndatoririle cetățenești; educația muzicală; educația fizică.

Școlile, pentru a putea funcționa, trebuiau să fie dotate cu toate materialele didactice necesare: table, hărți, globuri și altele. De asemenea, s-a mai stabilit ca durata învățământului să fie la sate de cel puțin opt luni pe an, iar la orașe de nouă luni.

În anul 1872, portofoliul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice a fost acordat lui Trefort Ágoston, care a continuat programul ministrului Eötvös, atât în problemele școlare, cât și în privința relațiilor dintre confesiuni și stat. Trefort a urmărit cu insistență întărirea controlul statului asupra școlilor confesionale prin legislația în domeniu din anii următori.

De asemenea, în completarea programului de centralizare excesivă a statului, același ministru a fost preocupat și de celelalte naționalități, ale căror sisteme școlare se sprijineau pe autonomia bisericească. Reacția autorităților guvernamentale maghiare a constat în tendința de adoptare a unor măsuri care să limiteze drepturile autorităților bisericești asupra școlilor confesionale, deși atât în legea din 1868, cât și în cea din 1876, se spunea apriat că planul și sistemul de învățământ, precum și manualele „au să le statorească confesiunile respective”⁶.

Această tendință de pătrundere și amestec din partea statului în viața culturală și școlară și-a gasit expresia în **Articolul de lege nr. XXVIII din 1876**. Prin această lege se preciza că inspectoratul școlar regesc era mandatat să verifice și să aprobe planurile de învățământ, manualele școlare și materialul didactic pe care îl foloseau dascălii, în toate tipurile de școli existente.

Articolul de lege XVIII din 1879 (Legea Trefort) a continuat politica guvernamentală ce viza integrarea culturală și, în final, maghiarizarea celorlalte naționalități, motivația oficială fiind aceea că fiecărui cetățean trebuie să i se ofere condiții corespunzătoare pentru însușirea limbii maghiare ca limbă oficială a statului.

A introdus și în școlile confesionale, obligatoriu, predarea limbii maghiare, începând cu clasa a doua de studiu. Pentru pregătirea învățătorilor s-au luat măsuri ca în institutele de pregătire pedagogică limba maghiară să fie predată în asemenea mod și într-un anume număr de ore, încât fiecare dascăl să și-o însușească în scriere și vorbire pentru a o putea preda la rândul lui cu rezultatele scontate. Cei care în termen de patru ani de la promulgarea legii nu și-o însușeau în mod corespunzător, erau destituiți de la catedră, iar după 30 iunie 1882 nu se mai putea obține diploma de învățător și nici nu mai putea fi numit ca dascăl decât cel care făcea dovada că și-a însușit bine limba maghiară.

Planurile de învățământ au fost modificate corespunzător noilor cerințe – în școlile cu un singur dascăl, limbii maghiare trebuind să i se aloce 3 ore și jumătate pe săptămână, la cele cu doi, șase ore săptămânal, putându-se ajunge și la 14 ore în cazul școlilor cu mai mulți învățători⁷. Astfel, nici o diplomă nu mai putea fi eliberată absolvenților care nu-și însușiseră riguros, scris și citit, limba oficială.

⁶ *Unirea* 1891, p. 394.

⁷ Ghibu 1977, p. 49.

Articolul de lege XXX din 1883 a venit în completarea și fundamentarea legii din 1879, privitoare la învățământul secundar, care așeza pe o bază unitară toate școlile secundare, punându-le „în serviciul statului ungar”⁸. În primul rând, stabilea un plan de învățământ unitar pentru toate tipurile de instituții școlare secundare, însă impunea cu hotărâre predarea limbii maghiare în întreg procesul de instrucție, iar în clasele a VII-a și a VIII-a limba și literatura maghiară devenea obiect de studiu obligatoriu.

Era introdusă și în școlile medii inspecția organelor statului, iar calificarea profesorilor trebuia să fie efectuată doar prin instituțiile recunoscute de minister.

Articolul de lege XV din 1891 (Legea Csáky Albin), făcea referire la grădinițele („grădinile”) de copii, obligând localitățile (urbane sau rurale) care plăteau o dare directă mai mare de 30.000 coroane (echivalentul din 1914) sau aveau cel puțin 40 de copii neinstituționalizați în cele existente, să înființeze astfel de instituții pentru copiii cu vârste cuprinse între 3- 6 ani. Cele care plăteau între 20.001 și 30.000 coroane dare, erau datorate să înființeze măcar un „azil permanent”, iar localitățile care contribuiau la stat cu 10.001-20.000 cor. aveau datoria de a înființa măcar un „azil de vară”. Deosebirea între cele două instituții consta în aceea că grădinițele erau conduse de învățătoare, iar celelalte de către bone.

Ambele trebuiau să se pregătească în școli normale speciale – învățătoarele ca și dascălii, iar bonele șase luni –, în cadrul unor cursuri organizate de către minister. Inclusiv bonele trebuiau să știe ungurește, urmând ca la sfârșitul cursului respectiv să fie supuse la un examen, după care li se elibera o diplomă specială.

Conform § 8 al legii, în grădinițele de stat și cele comunale întreg procesul educațional trebuia să decurgă în limba maghiară, iar în cele confesionale preocupările copiilor trebuiau „să meargă mână în mână cu introducerea [...] în cunoașterea limbii maghiare”⁹.

Grădinițele puteau fi înființate și susținute de stat, confesiunile statului, comunele politice și particulari, ultimii fiind obligați să obțină aprobare de la inspectorii școlari regești.

Articolul de lege XXVI din 1893¹⁰ reglementa salarizarea învățătorilor, încercând a pune statul în poziția de apărător al drepturilor dascălilor. A stabilit salariile învățătorilor confesionali, în mod obligatoriu, la minim 300 fl./600 cor. pe an pentru primul dascăl și la 200 fl. pentru cel de-al doilea, dar a prevăzut și unele articole care sunau în sensul maghiarizării cu orice preț a școlilor confesionale.

Spre exemplu, legea arăta că acolo unde comuna politică sau forul tutelar nu reușeau, din cauza sărăciei, să asigure salariul nou stabilit al dascălului, acelea puteau apela la un ajutor de stat, însă acesta din urmă își rezerva dreptul de a interveni total în funcționarea școlii (§ 11).

Paragraful 13 prevedea situațiile în care dascălii puteau fi cercetați disciplinar, în special dacă aceștia aveau o „direcțiune dușmănoasă” față de stat: „Ca direcțiune dușmănoasă statului e a se considera îndeosebi orice acțiune care e îndreptată contra constituțiunii, contra caracterului național, contra unității, contra independenței sau integrității teritoriale a statului, mai departe contra folosirii hotărâte în lege a limbei statului, întâmplă-se aceasta în școală sau afară de școală, sau pe teritoriul unui stat

⁸ Ghibu 1915, p. 135.

⁹ *Apud* Ghibu 1915, p. 105.

¹⁰ Vezi textul legii în *Unirea* 1893 (*Adaus la numerulu 39 al Unirii*).

străin, fie prin grai viu, scrisoare sau tipăritură, reproducere plastică, cărți școlare sau prin alte mijloace de instrucțiune”¹¹.

Articolul de lege XXVII din 1907 (Legea Apponyi). Având ca pretext reglementarea „raporturilor de drept” ale școlilor pe care „nu le susține statul” (în special confesionale) și „competințele învățătorilor aplicați la aceste școli”, legea a impus unele dispoziții cu totul contrare legilor fundamentale adoptate în anul 1868 – legea naționalităților și legea învățământului.

În primul rând, toți dascălii – accentuându-i aici pe cei confesionali – deveneau funcționari publici, cu obligația de a depune la preluarea postului jurământ de fidelitate față de stat, iar pregătirea pedagogică a acestora urma a fi realizată tot de către structurile ministeriale. Aceștia erau puși sub controlul administrației maghiare, iar școlile puteau fi inspectate nu numai de către revizori școlari, ci și de notarii comunali sau administratorii de plasă, care dacă nu erau mulțumiți de progresul făcut în asimilarea limbii maghiare, puteau dispune pedepsirea învățătorului, suspendarea sau înlăturarea din post și chiar închiderea școlii respective.

Salariile de bază ale dascălilor porneau de la 1.000 coroane pe an, dublându-se, însă, prin obținerea celor șase gradații prevăzute de lege, la care se mai adăugau 200 cor. bani pentru locuință. Era un efort considerabil al comunităților pentru susținerea salariului dascălului, chiar dacă era plătit lunar, deși ar fi fost îndreptățite la un ajutor de stat pe baza impozitelor pe care le achitau. Însăși legea preciza că învățătorii confesionali pot beneficia de un ajutor de stat, dar numai cu condiția ca istoria, geografia, constituția și aritmetica să le predea obligatoriu în limba maghiară.

Era impusă predarea limbii maghiare în 13 ore pe săptămână, iar după primii patru ani de școală copiii trebuiau să fie „în stare a-și exprima la înțeles, în grai viu și în scris, gândirile în limba maghiară. În școala de repetiție se introduce ca limbă de propunere exclusiv limba maghiară”. În cazul în care o școală nu corespundea în privința zelului promovării limbii maghiare, aceasta putea fi suspendată/desființată, iar învățătorii destituiți, legea permițând un amestec grosolan al inspectorilor școlari în procesul intern al desfășurării activităților pedagogice¹².

Intențiile de maghiarizare a școlilor populare rezultau cu limpezime din chiar scopul pe care legea l-a atribuit acestora: „Fiecare școală și fiecare învățător, fără considerare de caracterul școlii și de împrejurarea că beneficiază de ajutor de stat sau ba, se îndatorează a dezvolta și întări în sufletele elevilor spiritul de alipire către patria maghiară și conștiința apartinerii la națiunea maghiară, precum și modul de gândire religios – moral”¹³.

În anul 1908, apărea un alt **articol de lege – XLVI** –, care statua ca regulă obligatorie gratuitatea procesului educațional în învățământul primar, elevii trebuind să plătească drept singură taxă școlară cel mult 50 de fileri pentru biblioteca școlară. Tot în baza acestei legi, elevii care terminau clasa a șasea trebuiau să „dea un *examen special de absolvire*, despre care primesc un certificat, care le servește la obținerea dreptului electoral, pe baza unui cenț de 5 cor. Acest examen se ține în prezența unui delegat al ministerului (dar la școlile confesionale sub prezența delegatului consistorial)”¹⁴.

Articolul de lege XVI (Legea Zichy) din 1913. Prin acesta erau ridicate din nou salariile învățătorilor – 1.200 cor. salariul de pornire, putându-se ajunge progresiv,

¹¹ Unirea 1893 (Adaus la numerulu 39 al Unirii).

¹² Ghibu 1915, p. 107.

¹³ Apud Bucur 2010, p. 52.

¹⁴ Ghibu 1915, p. 107.

cu 2.000 cor. gradații, în 35 de ani de activitate, până la 3.200 cor., la care se adăugau și banii pentru locuință.

Articolul de lege XL din 1913. A fost adoptat în privința grădinițelor și deși reia majoritatea prevederilor din legislația anterioară, aduce și câteva lucruri noi, inclusiv reglarea salarizării învățătoarelor, care era stabilită la 1.100 cor., iar cu gradațiile primite se puteau atinge un salariu de până la 2.000 coroane, greu de susținut de către confesiunile și comunitățile românești. Însă pericolozitatea cea mai mare a legii în ceea ce privea naționalitățile statului, chiar de la acest nivel instituțional, consta în ceea ce se numea „spiritul patriotic al educației” – trezirea și dezvoltarea „în sufletul copiilor” a sentimentului „de alipire către patria ungară, conștiința apartinerii la națiunea ungară și felul de gândire religios-moral”¹⁵.

Se mergea și mai departe, „în spiritul legii”, ajungându-se, prin § 22, la amenințări directe: învățătoarea putea fi cercetată disciplinar în cazul în care nu-și dădea interesul pentru promovarea limbii maghiare, ministrul de resort putând-o suspenda și împotriva voinței celui care susținea instituția respectivă. Tot ministrul putea sista subvenția acordată instituției și chiar o putea închide, prin aceeași lege fiind prevăzute astfel de ajutoare și pe seama celor confesionale, dar numai dacă acestea corespundeau „vederilor statului”.

Prin urmare, în decursul a cinci decenii (1868-1918), învățământul – în special cel confesional – din Transilvania a cunoscut situații ascendente și descendente, datorate legislației elaborate de autoritățile centrale maghiare. În epoca dualismului austro-ungar, școala a devenit o țintă predilectă a guvernelor maghiare, nemaifiind privită ca având rolul doar de a forma cetățeni loiali, în trendul general european, ci și buni maghiari. Chiar și în acest context potrivit, școala românească a reușit, în ciuda nivelului destul de scăzut de organizare, să supraviețuiască și să se apere de tendințele permanente de maghiarizare.

Considerând că este ilustrativ pentru spiritul epocii și situația reală a învățământului ardelean din această perioadă, redăm în final câteva rânduri dintr-un articol de fond – *Ungaria culturală* (1914) – semnat sub pseudonimul *Câmpeanul*:

„Privind legile mai nouă, aduse în Ungaria pentru răspândirea culturii și s-ar părea că instrucția poporului a luat un avânt însemnat. Școale populare tot cu câte șase clase, în cari se propun atâtea studii, învățători bine salariați, încât pot fi mândri de slujba ce-o poartă, clădiri ca niște palate, după toate regulile igienice, toate acestea pe hârtie țin pas cu apusul cel înaintat.

Dar de fapt înaintarea culturală e numai la vedere, legile sunt scrise numai pe hârtie, iar până la înfăptuirea lor mai este mult, foarte mult. Toate acestea sunt numai ca o beșică de săpun [...].

Astfel e și învățământul din Ungaria. Dacă privești numai legile, ce s-au adus pentru înaintarea lui, atunci ți se pare că-i ceva strălucitor, dacă însă examinezi realitatea cu paragraful în mână, atunci dispare toată iluzia, toată închipuirea ce ți-ai format-o în favorul ei.

Învățământul de fapt nu înaintază, ci în celea mai multe locuri dă înapoi și era cu mult mai bine să fi rămas la legile vechi, cu puține schimbări în inspecționarea și supravegherea învățământului.

¹⁵ Ghibu 1915, p. 105.

[...] Astfel, după forma din afară Ungaria e cultă, căci s-au adus astfel de legi în urma căreia locuitorii acestei țări ar trebui să pună pas cu țările apusului; de fapt ea în urma acestor legi dă înapoi în cultură ca racul”¹⁶.

Bibliografie

- Brusanowski 2010 – P. Brusanowski, *Învățămintul confesional ortodox român din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigențele statului centralist și principiile autonomiei bisericești*, vol. I, Cluj-Napoca, 2010.
- Bucur 2010 – A. Bucur, *Școlile grănicerești de pe teritoriul fostului regiment de la Orlat (1871-1921)*, Sibiu, 2010.
- Ghibu 1977 – O. Ghibu, *Pentru o pedagogie românească. Antologie de scrieri pedagogice*, București, 1977.
- Ghibu 1915 – O. Ghibu, *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, 1915.
- Olteanul* 1914 – *Olteanul*, an VI, nr. 22/1914.
- Retegan 1994 – S. Retegan, *Satul românesc din Transilvania ctitor de școală (1850-1867)*, Cluj-Napoca, 1994.
- Sima 1915 – G. Sima, *Școala românească din Transilvania și Ungaria. Dezvoltarea ei istorică și situația ei actuală*, București, 1915.
- Telegraful român* 1869 – *Telegraful Român*, an XVIII, nr. 41/1869.
- Unirea* 1891 – *Unirea*, an I, nr. 50/12 decembrie 1891.
- Unirea* 1893 – *Unirea*, an III, nr. 39/30 septembrie 1893.
- Unirea* 1900 – *Unirea*, an X, nr. 28/14 iulie 1900.

School Legislation in the Austro-Hungarian Dualism Period (1867-1918)

Abstract

The complex edifice of Romanian national culture from Transylvania maintained, in the second half of the 19th century and in the first two decades of the 20th century, by two important institutions – Church and School. Even if the Church played an important role in the history and the life of Transylvanian Romanians, by all aspects, the school constituted the main part of cultural life, having the essential meaning of teaching people for their hard and long fight for liberty and national affirmation.

The ending of the dualist Austro-Hungarian compromise had inaugurated a tough period for Romanian schools in Transylvania; the Hungarian Governments had tried successively, the spiritual uprooting of Romanians. The Dualism brought with itself the close reorganization, structured on new bases, of primary education according to the interests of dualist state. A great attention was given to the educational process, because it was considered to be the best way of Magyarization, this plan being applied especially since 1879. The School had become the favorite goal for Hungarian Governments, not only having the role of developing loyal citizens, by the general European trend, but also the role of developing clever Hungarians.

¹⁶ *Olteanul* 1914, p. 1.